

Διδακτική πρόταση 2¹: Οι μετακινήσεις ανθρώπων σε άλλες περιοχές της γης κατά την Αρχαϊκή Εποχή

Ερώτημα-κλειδί²

- Οι άνθρωποι της Αρχαϊκής Εποχής μετακινούνταν για τους ίδιους λόγους και με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις περιοχές της γης;

Πρόοδος από το προηγούμενο μάθημα

Η διδακτική αυτή πρόταση δίνει στα παιδιά την ευκαιρία να μελετήσουν τους λόγους για τους οποίους μετακινούνταν συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων σε άλλες περιοχές της γης στην υπό εξέταση εποχή καθώς και τους τρόπους με τους οποίους μετακινούνταν.

Η διαδικασία διερεύνησης (ανάκριση/μελέτη των πηγών, εντοπισμός τεκμηρίων, παρουσίαση συμπερασμάτων, συζήτηση και οργάνωση μιας ιστορικής αναφοράς από το κάθε παιδί με βάση την αρχή της διαφοροποίησης), όπως περιγράφεται στην παρούσα διδακτική πρόταση, αναμένεται να διαρκέσει πέραν της μιας διδακτικής περιόδου.

Μαθησιακοί στόχοι

Οι μαθητές και μαθήτριες να:

- αναφέρουν το περιεχόμενο των όρων: μετακίνηση, εμπόριο, συγκρούσεις, κατακτήσεις, αύξηση πληθυσμού, έλλειψη τροφής, ανάγκη για ξυλεία και μέταλλα, δρόμοι ξηράς και θαλάσσιοι δρόμοι, (έννοιες περιεχομένου)·
- κάνουν υποθέσεις αναφορικά με το αν όλοι οι άνθρωποι της Αρχαϊκής Εποχής μετακινούνταν για τους ίδιους λόγους και με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις περιοχές της γης (δεξιότητες)
- εντοπίζουν τεκμήρια μέσα από τις πηγές για το ποιοι, πού και γιατί μετακινούνταν κατά την Αρχαϊκή Εποχή σε άλλες περιοχές της γης (γνώση περιεχομένου - επιστημολογικές έννοιες - δεξιότητες)·
- αναγνωρίζουν και να εντοπίζουν τεκμήρια για τα μέσα μετακίνησης ανθρώπων σε άλλες περιοχές της Αρχαϊκής Εποχής (γνώση περιεχομένου - επιστημολογικές έννοιες- δεξιότητες)·
- συνθέτουν τη δική τους ιστορική αναφορά, παρουσιάζοντας και συζητώντας τα αποτελέσματα της ανάκρισης των πηγών και χρησιμοποιώντας το κατάλληλο λεξιλόγιο (επιστημολογικές έννοιες - δεξιότητες).
- παρουσιάζουν τα συμπεράσματά τους (δεξιότητες)
- εντοπίζουν ομοιότητες και διαφορές και στοιχεία αλλαγής και συνέχειας (γνώση περιεχομένου - επιστημολογικές έννοιες).

¹ Ευχαριστίες για την επιστημονική καθοδήγηση στον Δρα Ευστάθιο Ράππου, Αρχαιολόγο, Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου, καθώς και στον Πάνο Χριστοδούλου, Επισκέπτη καθηγητή στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου. Ευχαριστίες και στον Λούκα Περικλέους.

² Το ερώτημα- τοποθετείται σε περίοπτη θέση, ώστε να αποτελεί κεντρικό άξονα και σημείο αναφοράς καθ'όλη τη διάρκεια της μαθησιακής διαδικασίας.

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό

- Αναρτημένο λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας σε καρτέλες: *αποκλείεται, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι..., ίσως, μάλλον, πιθανόν, πιθανότατα, όλες οι ενδείξεις δείχνουν ότι..., σίγουρα, σύμφωνα με...*
- Παρουσίαση PowerPoint:
 1. «Πηγές για τις μετακινήσεις των ανθρώπων σε άλλες περιοχές της γης κατά την Αρχαϊκή Εποχή».
- Φύλλα Εργασίας:
 1. Φύλλο Εργασίας 1 – Πίνακας: «Ανακρίνω τις πηγές – Εντοπίζω τεκμήρια ».
 2. Φύλλο Εργασίας 2 «Πηγές για τις μετακινήσεις των ανθρώπων σε άλλες περιοχές της γης κατά την Αρχαϊκή Εποχή»
 3. Φύλλο Εργασίας 3 «Οργανώνω τη δική μου ιστορική αναφορά».
- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Κάρτες Εργασίας «Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από τη Γεωμετρική Εποχή μέχρι Σήμερα»; (σ.4-7)
- Φάκελος Επιτευγμάτων για την αρχειοθέτηση, από το κάθε παιδί, των Φύλλων Εργασίας

Προετοιμασία

- Τα παιδιά οργανώνονται σε τριάδες, αν αυτό είναι εφικτό.
- Τα παιδιά αξιολογούνται ατομικά πάνω σε όλες τις πηγές και το περιεχόμενο του μαθησιακού έργου. Για να γίνει αυτό, προτείνεται η δημιουργία 3 σταθμών με τις πηγές/κάρτες από το Φύλλο Εργασίας «Πηγές για τις μετακινήσεις των ανθρώπων σε άλλες περιοχές της γης κατά την Αρχαϊκή Εποχή». Τα παιδιά επισκέπτονται τους **σταθμούς με τη μέθοδο Jigsaw ή συνεργατικής συναρμολόγησης** (η μέθοδος περιγράφεται πιο κάτω):
 - Σταθμός 1: κάρτα α´ , κάρτα β´
 - Σταθμός 2: κάρτα γ´ , κάρτα δ´ , κάρτα ε´
 - Σταθμός 3: κάρτα στ´ , κάρτα ζ´ , κάρτα η´
- Αντίγραφα σε Α3 του Φύλλου Εργασίας – Πίνακα: «Ανακρίνω τις πηγές – Εντοπίζω τεκμήρια»: ένα για κάθε παιδί.
- Αντίγραφα Φύλλου Εργασίας 2 «Οργανώνω τη δική μου ιστορική αναφορά»: ένα για κάθε παιδί.

Επαναφορά – Πρόοδος από το προηγούμενο μάθημα

Τα παιδιά, τα οποία επέλεξαν την Αποστολή για το σπίτι (να ερευνήσουν και να εντοπίσουν τεκμήρια από τα σχολικά ή άλλα βιβλία) για το γιατί και πώς μετακινούνταν οι άνθρωποι της Αρχαϊκής Εποχής στην Κύπρο, την Ελλάδα και σε άλλες περιοχές της γης, παρουσιάζουν το υλικό τους και δέχονται τις ερωτήσεις/απορίες των συμμαθητών και συμμαθητριών τους. Μαζί επαναφέρουμε έννοιες περιεχομένου και δευτέρου επιπέδου (επιστημολογικές).

Δραστηριότητα προσανατολισμού: Οι άνθρωποι της Αρχαϊκής Εποχής μετακινούνταν για τους ίδιους λόγους και με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις περιοχές της γης; Τι υποθέτω;

Τα παιδιά μοιράζονται τις υποθέσεις τους αναφορικά με το ερώτημα-κλειδί «**Οι άνθρωποι της Αρχαϊκής Εποχής μετακινούνταν για τους ίδιους λόγους και με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις περιοχές της γης;**». Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να εξηγήσουν γιατί κάνουν τις συγκεκριμένες υποθέσεις και συζητούμε τι χρειάζονται για να μπορούν να τις διερευνήσουν.

Δραστηριότητα 1: Οι άνθρωποι της Αρχαϊκής Εποχής μετακινούνταν για τους ίδιους λόγους και με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις περιοχές της γης; Τι μας λένε οι πηγές;

Τα παιδιά ως μικροί ερευνητές αναλαμβάνουν να διερευνήσουν και να εντοπίσουν τεκμήρια μέσα από τις διαθέσιμες πηγές για το ερώτημα. Εισήγηση: η οργάνωση της τάξης να γίνει σε τριάδες³ με την αξιοποίηση της μεθόδου Jigsaw ή συνεργατικής συναρμολόγησης.⁴

Μέθοδος Jigsaw ή συνεργατικής συναρμολόγησης

- Τα παιδιά έχουν οργανωθεί σε τριάδες. Κάθε μέλος της αρχικής αυτής τριάδας αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει ένα μέρος του μαθησιακού έργου, το οποίο είναι υπεύθυνο να διδάξει στα άλλα μέλη της τριάδας του.
- Το υλικό υπό τη μορφή Φύλλου Εργασίας «Πηγές για τις μετακινήσεις των ανθρώπων σε άλλες περιοχές της γης κατά την Αρχαϊκή» βρίσκεται χωρισμένο σε τρεις σταθμούς με βάση τη θεματική και το βαθμό δυσκολίας των κειμένων:
 - Σταθμός 1: κάρτα α΄, Κάρτα β΄
 - Σταθμός 2: κάρτα γ΄, κάρτα δ΄, κάρτα ε΄
 - Σταθμός 3: κάρτα στ΄, κάρτα ζ΄, κάρτα η΄
- Τα τρία μέλη της αρχικής τριάδας καλούνται συνέχεια να σχηματίσουν τις ομάδες των ειδικών. Συγκεκριμένα ένα παιδί από κάθε τριάδα αναλαμβάνει μαζί με παιδιά άλλων τριάδων τη μελέτη και ανάκριση των πηγών σε κάθε Σταθμό. (Συνεπώς οι ομάδες των ειδικών αποτελούνται από παιδιά των αρχικών ομάδων).
- Στις νέες τους ομάδες, τα παιδιά συνεργάζονται, ώστε να ανταλλάξουν γνώσεις και πληροφορίες, να ανακρίνουν τις πηγές, να συμπληρώσουν το Φύλλο Εργασίας – Πίνακα: «Ανακρίνω πηγές – Εντοπίζω τεκμήρια» και να προετοιμάσουν την παρουσίασή τους, που θα κάνουν πίσω στις αρχικές τους τριάδες.
- Τα παιδιά επιστρέφουν στις αρχικές τους τριάδες, όπου το καθένα γίνεται ειδικός και ανακοινώνει τα ευρήματά του στους συμμαθητές και τις συμμαθήτριες της τριάδας του. Μεταφέρει δηλαδή στα άλλα μέλη της τριάδας του αυτό που έμαθε στην «ομάδα των ειδικών», απαντά στις ερωτήσεις και τις απορίες τους. Όλα τα μέλη της τριάδας συμπληρώνουν το Φύλλο Εργασίας – Πίνακα: «Ανακρίνω πηγές – Εντοπίζω τεκμήρια».
- Τα παιδιά αξιολογούνται ατομικά πάνω σε όλες τις πηγές και το περιεχόμενο του μαθησιακού έργου.
- Η μέθοδος δημιουργεί υψηλό βαθμό αλληλεξάρτησης, αφού για να συμπληρωθεί το ομαδικό έργο χρειάζεται η συμβολή του κάθε μέλους.

Πριν τη λήξη της διδακτικής περιόδου, αφιερώνουμε αρκετό χρόνο **στο να παρουσιάσουν οι αρχικές τριάδες στην ολομέλεια της τάξης** τα όσα σημείωσαν στο Φύλλο Εργασίας – Πίνακα, να συζητήσουν τις απαντήσεις τους, να τις συμπληρώσουν ή να τις αναθεωρήσουν.

Αν δεν υπάρχει αρκετός χρόνος για συζήτηση των ατομικών απαντήσεων, προτείνεται η διαδικασία αυτή να λάβει χώρα στο επόμενο μάθημα – όπως και η παρουσίαση των αποτελεσμάτων που περιγράφεται στις γραμμές που ακολουθούν – μετά από τη σχετική επαναφορά των κυριότερων σημείων.

³ Ως εκπαιδευτικοί οργανώνουμε τη μορφή του σχεδίου δράσης μας μέσα στη συγκεκριμένη τάξη και εφαρμόζουμε τις προτεινόμενες δραστηριότητες μέσα από διαδικασίες διαφοροποίησης που επιτρέπουν στο κάθε παιδί να προχωρεί με το δικό του ρυθμό. Έχουμε υπόψη μας τα «σιωπηλά» παιδιά να αποκτήσουν εμπειρίες και γνώση με τρόπο ισότιμο με τα υπόλοιπα και προνομιούχα παιδιά, ώστε να εκτιμηθεί η συνεισφορά τους μέσα στη δυάδα, τριάδα ή στην ομάδα. Περισσότερα στην έκδοση Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού (2012). *Διδακτικές προτάσεις και ιδέες για εκπαιδευτικούς που διδάσκουν Ιστορία, Γ΄ Δημοτικού*. Λευκωσία: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων, σ. 17-19.

⁴ Σε περίπτωση που η διερεύνηση με τη μέθοδο Jigsaw ή συνεργατικής συναρμολόγησης δεν είναι εφικτή, τότε η μελέτη πηγών και η συγκέντρωση τεκμηρίων από τις πηγές με στόχο τη δημιουργία μιας ιστορικής αναφοράς, η οποία να απαντά στα ερωτήματα του μαθήματος, μπορεί να γίνει με τον τρόπο που περιγράφεται στη Διδακτική Πρόταση 1 της ενότητας: Μετακίνηση-Εγκατάσταση.

Η παρουσίαση των συμπερασμάτων των τριάδων στην ολομέλεια γίνεται με τη βοήθεια των Α3 Φύλλων Εργασίας-Πινάκων. Η κάθε τριάδα αναρτά το Φύλλο Εργασίας – Πίνακά της σε συγκεκριμένο χώρο και παρουσιάζει τα συμπεράσματά της.

Παράλληλα, εντοπίζουμε στον Χάρτη τις περιοχές που αναφέρονται στις πηγές και προβάλλουμε την Παρουσίαση PowerPoint 2 «Οι μετακινήσεις των ανθρώπων σε άλλες περιοχές της γης κατά την Αρχαϊκή Εποχή» με το σύνολο των πηγών. Εστιάζουμε, αμέσως μετά την παρουσίαση της κάθε ομάδας, την προσοχή μας στις συγκεκριμένες πηγές που η κάθε ομάδα έχει αξιοποιήσει. Με τον τρόπο αυτό όλα τα παιδιά ενημερώνονται για το είδος και το περιεχόμενο των πηγών που οι άλλες ομάδες έχουν μελετήσει. Επίσης, με τον τρόπο αυτό μπορούμε με ευκολία να σχολιάσουμε και να συζητήσουμε συγκεκριμένες λεπτομέρειες, όπως, π.χ. τα διαφορετικά είδη των πηγών, τις υποθέσεις που μας επιτρέπουν να κάνουμε τα διαφορετικά είδη πηγών, τις ερμηνείες των αρχαιολόγων κ.λπ. Συζητούμε και διερευνούμε τα συμπεράσματα εκείνα τα οποία διαφέρουν, εντοπίζοντας τους λόγους που οδήγησαν τις ομάδες σε αυτά.

Δραστηριότητα 2: Οργανώνω και παρουσιάζω τη δική μου ιστορική αναφορά

Αφού ολοκληρωθεί η παρουσίαση των τεκμηρίων που οι τριάδες έχουν εντοπίσει και σημειώσει στο Φύλλο Εργασίας – Πίνακά τους, οι πληροφορίες αυτές αξιοποιούνται για να οργανωθεί η **ιστορική αναφορά** από το κάθε παιδί (Φύλλο Εργασίας 2 «Οργανώνω τη δική μου ιστορική αναφορά»). Αυτή η αναφορά στη συνέχεια παρουσιάζεται στην ολομέλεια. Σε όλη τη διάρκεια αυτής της δραστηριότητας ενθαρρύνουμε τα παιδιά και παρέχουμε εξατομικευμένη βοήθεια.

Οργανώνω και παρουσιάζω τη δική μου ιστορική αναφορά:

- Αφού εντοπίσω διάφορα τεκμήρια μέσα από τις πηγές και τα σημειώσω στον πίνακα, συζητώ τις σημειώσεις μου με τα παιδιά της ομάδας μας.
- Σκεφτόμαστε ξανά, μαζί, τα ερωτήματα της έρευνάς μας.
- Δημιουργώ μια δική μου αναφορά με τη βοήθεια του πίνακα. Θυμούνται ότι σε αυτή την αναφορά θα πρέπει να:
 - ο απαντώ στα ερωτήματα μας,
 - ο αναφέρω τις πηγές και τα τεκμήρια που χρησιμοποίησα,
 - ο χρησιμοποιήσω το λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας.
- Επιλέγω πώς θα παρουσιάσω την ιστορική αναφορά μου και οργανώνομαι για να πετύχω τον στόχο μου.

Επιδίωξή μας εδώ είναι το κάθε παιδί να αξιοποιήσει τη δυνατότητα για σύνθεση που του προσφέρει η συνοπτική παρουσίαση των τεκμηρίων μέσα από τον πίνακα και να προχωρήσει στη δημιουργία μιας δικής του αναφοράς που να απαντά στα κύρια ερωτήματα της ενότητας.

Τα παιδιά παρουσιάζουν τις ιστορικές αναφορές τους. Συζητούμε στην ολομέλεια τις διαφορές που παρουσιάζουν μεταξύ τους οι ιστορικές αναφορές. Όπως και στην προηγούμενη διδακτική πρόταση, στο σημείο αυτό αναμένεται να δημιουργηθεί μια πολύ καλή ευκαιρία για τα παιδιά: να αναστοχαστούν σχετικά με το φαινόμενο των διαφορών στις **ιστορικές αναφορές**⁵.

⁵ Ιστορικές αναφορές: Οι μαθητές και οι μαθήτριες πρέπει να κατανοήσουν ότι οι ιστορικές αναφορές που έχουμε για το παρελθόν (π.χ. βιβλία Ιστορίας, ιστορικά κείμενα κ.λπ.) δεν αποτελούν πιστά αντίγραφα, αλλά αναπαραστάσεις του παρελθόντος. Δεν υπάρχει καμιά απόλυτα «αληθινή» αναφορά για το παρελθόν, αφού οι αναφορές αυτές προκύπτουν μέσα από τις επιλογές που κάνουν οι συγγραφείς τους και, επομένως, δεν υπάρχει ιστορική αναφορά που να είναι ανεξάρτητη από την προοπτική του συγγραφέα της. Τέλος, οι μαθητές και οι μαθήτριες πρέπει να αντιληφθούν ότι οι διαφορές στις ιστορικές αναφορές οφείλονται πολλές φορές στα διαφορετικά ερωτήματα, τα οποία οι συγγραφείς τους προσπαθούν κάθε φορά να απαντήσουν. Επομένως, οι προσωπικές προτιμήσεις και οι προκαταλήψεις δεν αποτελούν το μοναδικό λόγο για τον οποίο μπορούμε να συναντήσουμε διαφορετικές αναφορές για το ίδιο γεγονός, θέμα, ιστορικό πρόσωπο κ.λπ. (Περισσότερα για τις επιστημολογικές έννοιες ή έννοιες δευτέρου επιπέδου, βλ. Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού (2012). *Διδακτικές προτάσεις και ιδέες για εκπαιδευτικούς που διδάσκουν Ιστορία*. Λευκωσία: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων.

Δραστηριότητα 3: Συγκρίνουμε τους λόγους και τους τρόπους με τους οποίους μετακινούνταν οι άνθρωποι σε διάφορες περιοχές της γης

Στην ολομέλεια συζητούμε τα ακόλουθα ερωτήματα:

- Πώς μοιάζουν και πώς διαφέρουν οι τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι μετακινούνται σε διάφορες περιοχές της γης; Γιατί υπάρχουν αυτές οι διαφορές;
- Σε τι μοιάζουν και σε τι διαφέρουν οι λόγοι για τους οποίους οι άνθρωποι μετακινούνται σε διάφορες περιοχές της γης; Γιατί υπάρχουν αυτές οι διαφορές;

Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να επιχειρηματολογούν με αναφορά στις πηγές που μελέτησαν.

Επαναφορά κύριων σημείων

Το κάθε παιδί σημειώνει στην ατομική, πλαστικοποιημένη καρτέλα του:

- ομάδες ανθρώπων που μετακινούνταν κατά την Αρχαϊκή Εποχή
- τρόπους με τους οποίους μετακινούνται συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων κατά την Αρχαϊκή Εποχή.
- λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι σε άλλες περιοχές της γης μετακινούνταν κατά την Αρχαϊκή Εποχή.

Στη συνέχεια, το κάθε παιδί:

- ανατρέχει στις σχετικές σελίδες των Καρτών Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από τη Γεωμετρική Εποχή μέχρι σήμερα;* (σ. 4-7, Αρχαϊκή Εποχή) και συμπληρώνει τα στοιχεία που θεωρεί σημαντικά ή ενδιαφέροντα σε σχέση με τα ερωτήματα που το απασχόλησαν στο σημερινό μάθημα.

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζήτησα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;
- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια της τάξης· και τελική αξιολόγηση γίνεται με τη δραστηριότητα ανακεφαλαίωσης και επαναφοράς των κύριων σημείων.